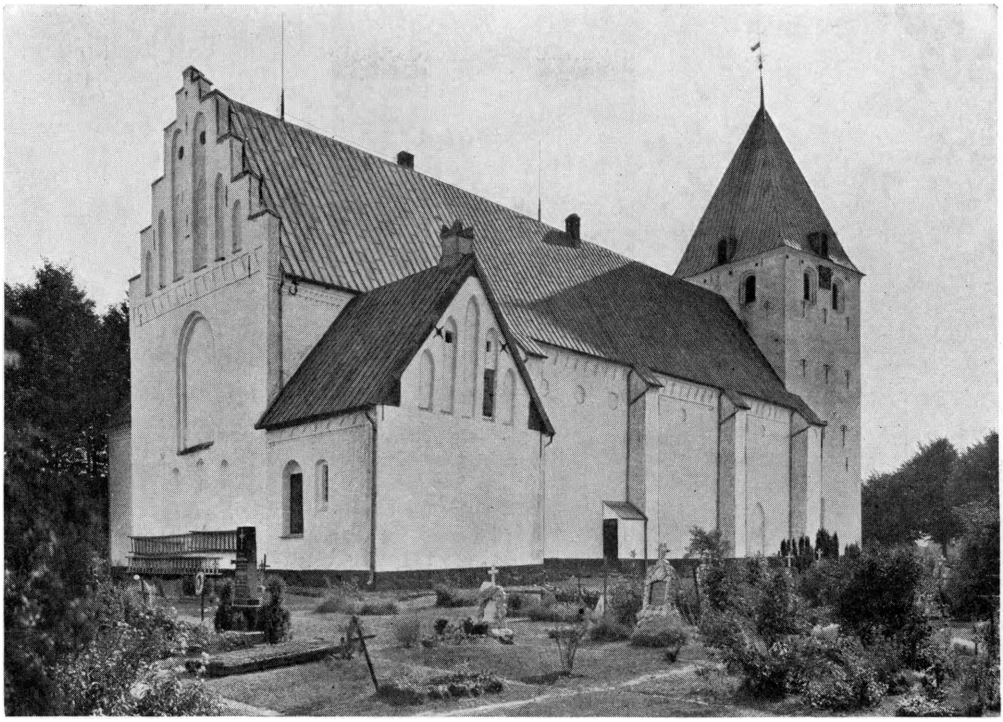

E. M. 1952

Fig. 1. Øsby. Ydre, set fra nordøst.

ØSBY KIRKE

HADERSLEV HERRED

Kirken, der var viet *Vor Frue*[1] (sml. altertavlefigur p. 486) og betalte 24 sk. lybsk i cathedraticum, var oprindelig et kongeligt (hertugeligt) patronat. I 1370 bevidnede nemlig hertug Henrik, den sidste af de gamle, sønderjyske hertuger, at han havde skænket sognet med patronatsretten til kirken til sin hustru i morgengave, men pantsatte det samtidig til hende for 500 mk. sølv, en besynderlig form for morgengave og samtidig et godt bevis på hans armod[2]. 1410 annekterede Elisabeth, hertuginde af Slesvig-Holsten, kirken til kapitlet i Haderslev på grund af dettes fattigdom[3], hvilket bekræftedes 1414 af Erik af Pommern og Slesvigbispen[4]; 1460 fornyede Christiern I. donationen på den betingelse, at der fire gange årligt i domkirken i Haderslev holdtes messe for kongen og hans slægt samt især hertug Adolf[5]. Ved reformationen blev kaldet hertugeligt (jfr. Aller p. 258), gik 1580 over til kongen, som senere besatte det gennem tyske kancelli.

Ifølge et i nyere tid optegnet *sagn* skal kirkens grundvold være flyttet fra Hajstrup[6].

Præsten i Øsby holder gudstjeneste på *Årø;* indtil 1906 benyttedes skolen, men i dette år realiseredes den 1901 af kirkeforstanderen fremsatte plan om opførelse af et *kapel*. De den 18. febr. 1906 af præsten og kirkevisitatoriet approberede tegninger bærer påskriften »ausgefertigt H. Clausen«[7].

Kirken ligger på et fladt terræn østligt i den gamle landsby og nogenlunde midt i det gamle sogn. Kirkegården, der er udvidet mod nord 1855[8] og mod

vest 1951, hegnes af kløvstensdiger, omsat 1852 og 1859; sidstnævnte år forsvandt de sidste rester af den gamle »stenvold«[8]. Spor af et ældre kampestensdige blev 1904 afdækket midt mellem kirken og den nuværende søndre hegnsmur (Chronik). 1723 blev der opført to kirkegårdsporte, 1796 omtales den østre og søndre låge og 1817, at der i kirkegårdsdiget er »tvende mure med bue over dobbeltporte og luge og en mur med bue over en enkelt luge, samme mure er tækket med tagsten«; disse portaler er antagelig blevet nedrevet 1834, fra hvilket år der foreligger en kontrakt med bygmester Berthelsen, Haderslev, om opførelse af to køre- og tre gangporte (rgsk.).

Den usædvanlig store kirke er et gotisk langhus med samtidigt sakristi og kapel opført o. 1500—25; et benhus i syd er en lidt yngre tilføjelse, hvorimod tårnet i vest er ældre end den nu stående kirke; i dennes mure er der dog også rester af en jævn stor, romansk, muligvis senere forlænget bygning, ved hvis vestende tårnet blev rejst. Et våbenhus foran den nuværende kirkes syddør blev nedrevet 1832. Kirken har nogen afvigelse mod nord.

Den †*romanske kirke*. Hist og her i den nuværende kirke findes der større og mindre stykker murværk, der kan henføres til en ældre kirke, som enten må være blevet opført o. 1200—50 eller ved denne tid forsynet med en korforlængelse; dette korpartis østgavl indgår (i en højde af ca. 4,5 m) i den gotiske kirkes østgavl og er, så vidt det lader sig afgøre gennem hvidtelagene, opført af hovedstore *kampesten* (enkelte frådsten) i ret jævne skifter. Midt i gavlen er der en vinduesgruppe bestående af tre ret uregelmæssigt rundbuede vinduer, af hvilke det midterste er højest; sidevinduernes sål sidder 270, midtvinduets 263 cm over terræn, og de måler henholdsvis 142 og 161 cm i højden. Begge det romanske skibs østhjørner er bevaret og viser, at skibet har haft samme bredde som det nuværende; det nordøstre hjørne er af råt tildannede kampesten, det sydøstre, som dels kan iagttages gennem et lille hul i benhuset (sml. nedenfor), dels over dettes nordligste hvælving, er sat af små, *råt kvaderdannede kampe-, kridt- og frådsten*. Forneden i den gotiske kirkes langmure ses indvendig en del kamp, men det er nu ikke muligt at afgøre, om det er romansk murværk eller blot genanvendt byggemateriale; den sidste antagelse er nok den mest rimelige.

Også længden af den ældre kirke har svaret til den nuværendes, og den skævhed, der ses i det i øvrigt ret regelmæssige gotiske anlæg, skyldes den endnu bevarede romanske (eller gotiske?) vestmur, der er muret af kampesten. Taggavlen viser, at den romanske kirkes tagryg har ligget ca. 6 m under den nuværende kirkes tagryg eller ca. 1,75 m over dens murkrone; skibets murhøjde i den ældre kirke må da have været ca. 5—5,5 m. Den nævnte gavl kan stamme fra selve det romanske skib, men det er måske mere rimeligt at søge dens plads i en *vestlig forlængelse* af dette skib, fordi lang-

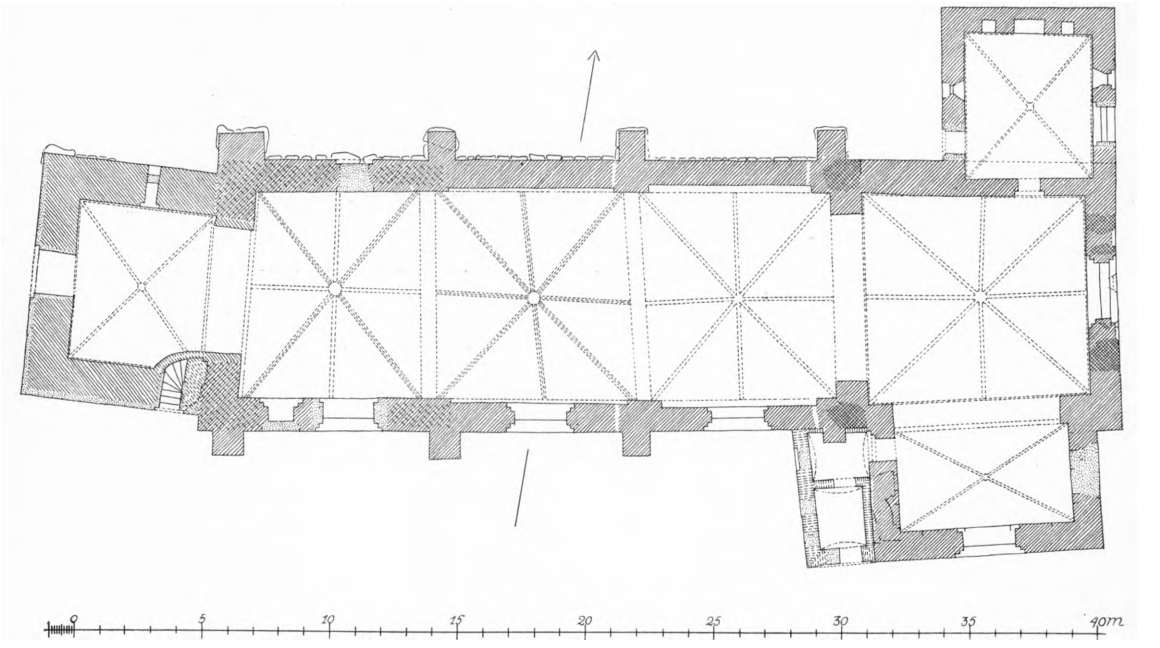

Fig. 2. Øsby. Plan. 1:300. Målt 1952 af El. M.

murene i det sengotiske skibs vestfag er 15—20 cm tykkere end murene i faget østfor.

Tårnet. For enden af denne (eventuelt forlængede) romanske kirke opførtes der o. 1400 eller i begyndelsen af 1400'rne et tårn; dette forblev urørt ved den store, sengotiske ombygning og er således det ældste bygningsafsnit i den nuværende kirke. Det er opført af munkesten i meget uregelmæssig skiftegang, snart to—tre løbere eller bindere, snart munkeskifte og snart polsk skifte; talrige istandsættelser og skalmuringer, der skyldes en uheldig byggegrund eller slet fundering, hindrer en nærmere undersøgelse af murværket. Tårnrummet står i forbindelse med skibet ved en stor, spidsbuet arkade brudt gennem den ujævne kampestensmur, som må stamme fra den ældre kirke; rummet har i nord en slank, fladbuet lysåbning med indvendig fals. Hvælvingen, der muligvis ikke er den oprindelige, har skjoldbue mod øst; til de andre sider er fødselslinierne markeret af et udkraget løberskifte, og de kvartsten brede ribber mødes omkring en lille, rund slutsten; kapperne er ret stærkt indskåret på oversiden. Trappen ligger dels i sydmurens liv, dels i et lille, indvendigt fremspring; den nuværende underdør er rundbuet og falset; overdøren er ødelagt, — dens karme er tilsyneladende det eneste oprindelige murværk — og det er nu umuligt at afgøre, om trappen er samtidig, eller om tårnet oprindelig har haft fritrappe på samme sted. Tårnets andet stokværk er nu meget højt, og det har omtrent i halv højde, hvor muren træder een sten tilbage til alle

sider, et svært, dobbelt bjælkelag, på hvilket der måske tidligere har ligget et loft. Rummets eneste lysåbning, i syd, er fra 1791 (sml. nedenfor). Det følgende stokværk, der indtil 1791 var tårnets øverste, har i syd en åbning svarende til andet stokværks; både her og til hver af de andre sider har der været to rundbuede glamhuller med lige gennemløbende karme; den nordre i øst, der har svagt overgribende stik, giver nu adgang til skibets tagrum. Om tårnets øverste stokværk se p. 485.

Den sengotiske bygning. Det store byggearbejde, der i katolicismens sidste år gennemførtes i Øsby, må ses på baggrund af kirkens tilknytning til kapitlet i Haderslev (sml. p. 49). Gennem dette byggeforetagende, der såvel ved stilformer som ved den p.484 nævnte indskrift kan henføres til tiden o. 1500—25, omskabtes den i forvejen store bygning til et anseligt gotisk langhus, der med sine ca. 9 m høje mure og stejle tagrejsning ganske dominerer landsbyen.

Langhuset, der er opført af munkesten i munkeskifte iblandet materiale fra den ældre kirke, består af fire hvælvede fag, som i det ydre adskilles af støttepiller; østfaget er noget længere end de tre andre og i det indre udskilt fra disse ved en triumfmur med en stor, spidsbuet arkade. Mens langhuset har døre både i syd og nord i vestfaget, har det kun vinduer i syd, eet i hvert af de tre vestlige fag samt eet i østgavlen. Når korfaget intet vindue har fået i syd, skyldes det, at der her ligger et med faget samtidigt kapel, ligesom der på korets nordside er et samtidigt sakristi.

Selv om den sengotiske bygning er en helhed, kan der inden for bygningen udskilles tre byggeperioder. Arbejdet er efter sædvane påbegyndt fra øst med korfag, kapel og sakristi; op mod kapellets vestmur og i forbandt med denne rejstes på samme tid et nu forsvundet indgangsparti, hvorigennem der var adgang både til det nye østafsnit og til tagrummet over dette. Herefter opførtes langhusets andet fag fra øst, skibets østligste, og til slut de to vestfag; mellem disse er der ganske vist også en stående fortanding i murværket, men den er ikke så fremtrædende som andetsteds, og til gengæld udgør de to fag et hele såvel med hensyn til dekoration som tagværk. Efterhånden som hvert af disse tre bygningsafsnit opførtes, blev de bragt under tag, og i tagværkerne (p. 485) finder man skel, der svarer nøje til murenes fortandinger. Efter fuldførelsen af langhuset stod der kun eet bygningsafsnit tilbage fra den ældre kirke, og det var tårnet. Dets sammenspil med resten af kirken var helt ændret: tidligere havde det hævet sig et godt stykke over den gamle kirke, nu nåede dets murkrone ikke engang tagryggen på langhuset; hvordan tårnspiret end har været, så har tårnet været helt ude af proportion med langhuset, og således forblev det indtil 1791 (sml. p. 485), da tårnets højde blev forøget med en etage, hvorved murkronen bragtes op over skibets tagryg, men stadigvæk føler man misforholdet mellem det ældre tårn og det yngre langhus.

Hude fot.

Fig. 3. Øsby, Ydre, set fra sydøst.

Østafsnittet består som nævnt af *langhusets østfag* (dvs. koret), *kapel* (med adgangsbygning) og *sakristi*. Inden for disse tre helt samtidige bygningsafsnit er der ret store variationer i den dekorative udsmykning. Korets nordmur, dets sydmur øst og vest for kapellets tagflade, kapellets østmur og sakristiets vestmur har under en retkantet, svagt fremspringende gesims en frise bestående af to savskifter adskilt af et glat skifte; sakristiets østmur derimod har over et savskifte en buefrise, hvis nærmest fladrunde buer støttes af små, i underkanten afrundede konsoller. Korets østgavl, hvori den ældre kirkes østgavl indgår, har lige over dennes tre små, blændede vinduer eet stort, spidsbuet vindue med dobbelte false ind- og udvendig og prydskifte af løbere omkring stikket (nu blændet i lysningen). I taggavlens fodlinie er der en båndblænding og herover en række af 15 nedefter aftrappede trekantblændinger; resten af gavlfeltet optages af seks højblændinger, men kun de to nordre har bevaret deres oprindelige, svagt tilspidsede buestik; pillen mellem de to lige høje midtblændinger har affasede hjørner, og blændingerne er omtrent i halv højde underdelt af en lille tvillingspidsbue med midtkonsol; højblændingerne er halvsten dybe, de øvrige kun få centimeter. Gavlen afsluttes med ni kamtakker, hvoraf den

øverste er midtdelt, og bortset fra, at flere af takkerne er fornyet, er kamtakafslutningen oprindelig, hvorimod gavlene på sakristi og kapel vistnok altid har været dækket af tagblyet. Sakristigavlen har fem spidsbuede højblændinger med løberskifte omkring stikket (den ene med luge fra 1873)[9]; kapelgavlen har lige over fodlinien fire savskifter adskilt af et blændingsbånd og derover tre højblændinger flankeret af to cirkelblændinger (den vestre med indskriftsten, sml. p. 483); midtblændingen er rundbuet, de to andre skråt afdækket.

Korets indre dækkes af en ottedelt hvælving med fremspringende skifte i fødselslinierne og retkantede, kvartsten brede ribber. En rundbuet, falset dør forbinder kor og sakristi; dette har en firdelt hvælving svarende til korets. Mod sædvane er sakristiet fra første færd blevet forsynet med to fladbuede, udvendig falsede, indvendig smigede vinduer, eet i hver flankemur; det vestre er tilmuret i ydre murflugt, mens det østre endnu har blyindfattede ruder og oprindeligt jerngitter; i nordvæggen er der to skabsnicher, der har flankeret en †*kamin,* men kun skorstenen er i behold; vindue og dør er nyere.

En anselig, spidsbuet arkade forbinder koret og sydkapellet, der har en firdelt hvælving med kvartstens ribber og diagonalstillet toprude; i den søndre kappe er der et hul for et klokkereb, og taljen sidder endnu på plads ved den gamle indgang, døren til benhuset (sml. nedenfor). I østvæggen er der et stort fladbuet vindue, som først er blændet i nyere tid, og i syd et stort, spidsbuet med ind- og udvendige false. Under vinduerne har begge vægge to rundbuede, tilmurede (alter?)nicher. Nordligst i vestvæggen er der en rundbuet dør, som nu fører til det nordre rum i benhuset (sml. p. 482), og denne dør har tidligere været den eneste adgang fra kirkegården til det nyopførte østafsnit. Døren førte dog ikke direkte ud til det fri, men gennem et tøndehvælvet vindfang i en lille †»*forbindelsesbygning*«, der var opført samtidig med kapellet; til denne lille bygning med døren til østafsnittet må den p. 483 omtalte indskrift have været beregnet. Sydfaçaden var trukket godt 60 cm tilbage i forhold til kapellets, og dens vestfaçade har sikkert flugtet med vestsiden af den svagt fremspringende støttepille, som (lidt forskudt mod vest) markerer skellet mellem langhusets to østre fag. Over benhusets nordre tøndehvælv ses rester af den helsten tykke, fladbuede tøndehvælving, der har dannet loftet i det lille vindfang; dens underside er hævet ca. 1 m over dørens højeste punkt. Den såkaldte forbindelsesbygning har tillige formidlet adgangen fra kapellet til tagrummet over dette[10] og koret, der først er blevet tilgængeligt via tårntrappen efter langhusets fuldførelse. På dette tidspunkt har man også kunnet fjerne den gavl af træ eller sten, som har lukket for korets tagrum mod vest, og som har hvilet på triumfmuren, der er ført op i højde med langhusets murkrone og forsynet med et savskifte lige under tagfoden. — Forløbet af den trappe, der har ført fra kapellet til tagrummet, kan ikke fastslås fuldstændigt uden udhugninger.

Fig. 4. Øsby. Indre set mod vest. E. M. 1952

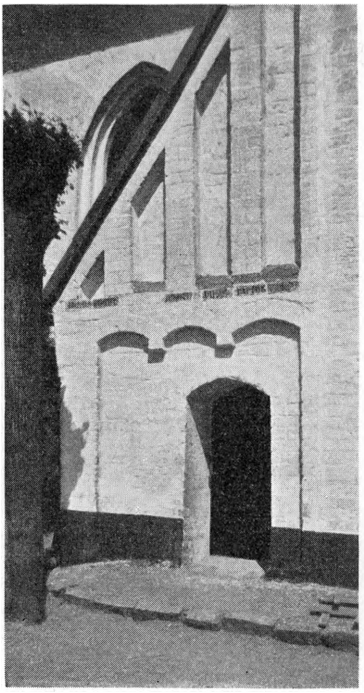
I kapellets vestvæg ses — foruden den allerede omtalte dør til benhuset — tre fladbuede, nu tilmurede blændinger eller åbninger; sydligst i væggen er der spor efter en åbning, hvis stik sidder 187 cm over gulvet, og mellem denne og døren til benhuset er der to tilmuringer over hinanden, den nederste med sit stik 87 cm over gulvet, den øverste med bunden 214 cm og stikket ca. 400 cm over gulvet; at den sidstnævnte tilmuring skjuler en dør kan fastslås fra tagrummet over benhuset, og her ses tillige, at der fra denne dør fører et (delvis ødelagt) trappeløb op gennem murlivet i sydlig retning og udmundende gennem en fladbuet dør i kapellets sydvestre hvælvingslomme; herfra kunde man ved hjælp af enkelte trinsten, der stikker frem på hvælvkappernes overside, komme helt op på hvælvet og videre til tagrummet over koret ad en lille, nærmest halvcirkulær trappe anbragt i den øverste del af muren mellem kapellet og koret (ca. 125 cm over kapellets murkrone). Mens således trappens øvre forløb og den videre forbindelse til korets tagrum ligger klart, er det et spørgsmål, hvordan man er kommet op til den højtsiddende dør i kapellets vestvæg. Der synes dog kun at være to muligheder, den første, at der inde i selve kapellet har ført en trætrappe (muligvis i forbindelse med et pulpitur) op til den højt-

siddende dør, den anden og mere sandsynlige, at den førnævnte tilmuring sydligst i kapellets vestvæg skjuler en dør, der har ført ind til en højresnoet spindeltrappe, som dels har ligget i kapellets vestmur, dels i den sammenbyggede, nedrevne del; fra denne trappe har der da kunnet være adgang gennem den højtsiddende dør ind på et pulpitur i kapellet samt videre op ad det delvis bevarede trappeløb til åbningen over hvælvet, som beskrevet ovenfor.

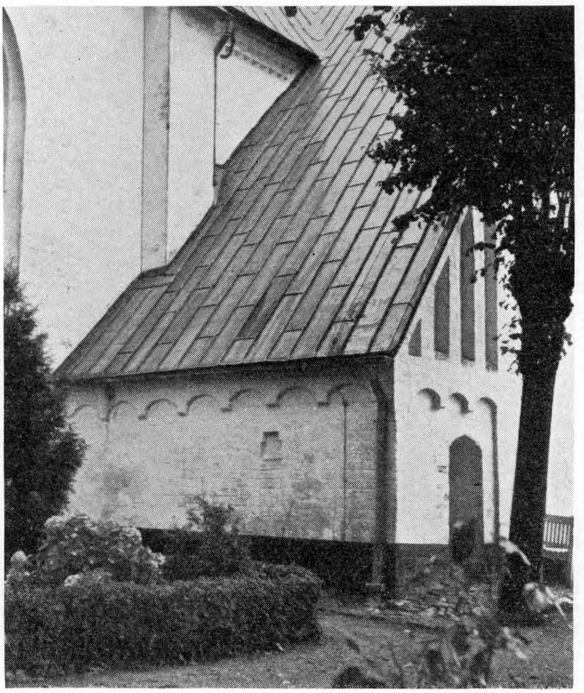
Langhusets vestafsnit omfatter de tre vestfag, der udgør kirkeskibet; som nævnt repræsenterer dette afsnit to byggeperioder, idet der findes et klart lodret skel i mure og tagværk umiddelbart vest for støttepillerne mellem andet og tredie fag fra øst, men det er kun i et par detailler, de tre fag adskiller sig fra hinanden. Sydmuren er muligvis noget ændret ved skalmuring, thi den ender med en simpel retkantgesims, uden gesimsfrise som nordmuren; her har faget nærmest koret en række af ti nedefter aftrappede trekantblændinger og derunder tre cirkelblændinger, mens de to vestfag (ligesom langhusets østgavl) har en båndblænding under rækken af trekantblændinger og derunder en enkelt cirkelblænding; en sådan forekommer også øverst på nordsiden af den vestligste støttepille. — Nordmurens eneste åbning, den efter 1754 blændede norddør[11], sidder i det vestligste fag; lysningen er fladbuet under spidsbuet spejl med helstens stik omgivet af et binderskifte, og højden er meget større end i syd, hvor døren har en tilsvarende anbringelse; syddørens spidsbuede stik er ødelagt af et vindue 1832, da indgangen flyttedes til tårnet. Hvert af sydmurens tre fag har et spidsbuet, falset vindue, i vestfaget forskudt mod vest på grund af døren og betydelig mindre end vinduerne i de to andre fag; dette vindue, der er blændet i ydre murflugt, antagelig i forbindelse med indsætning af det nye vindue i samme fag, har spidsbuet helstens stik. Af de to store vinduer i de andre fag har det vestre helstens stik med prydskifte af bindere, det østre kun halvstens stik (hvorunder et nyere stik af små sten).

Det indre. Hvælvingerne i skibets to østfag har skjoldbuer i nord—syd, vestfaget kun i vest; gjordbuerne er to sten brede, ribberne halvstens; de tre hvælv er ottedelte som korets, alle midtfagets ribber og vestfagets diagonalribber er profilerede (trekvartrundstav med bred platteryg), de øvrige ribber er retkantede; de to vesthvælv har stor, rund, nedhængende slutsten; helstens overribber med trinkamme af bindere og topkvadrat.

Benhuset[12] (fig. 5—6) (1781 Knochenhaus, rgsk.), en halvtagsbygning, der har afløst det p. 480 omtalte indgangsparti ved sydkapellets vestmur, kan tidligst være opført efter fuldendelsen af det sengotiske langhus, thi hermed var der skaffet adgang til kirkens tagrum fra tårnet, og det er muligt, at opførelsestiden først kan sættes til o. 1550; materialet, munkesten, hvoraf flere med indskrift (sml. p. 484), er til dels taget fra den på stedet nedrevne bygning; forbandtet lader sig ikke fastslå, men fugerne synes at være »brændte«

E. M. 1952

K. Uldall 1949

Fig. 5-6. Øsby. Benhuset bygget op mod sydkapellets vestmur, med indskrift under blændingerne (p. 482 ff.).

(indtrykket med rundjern) som i renæssancetiden. Vestsiden har en fladbuefrise båret af konsoller med afrundet underkant, sydsiden tre tilsvarende buer mellem endelisener og halvgavlen derover fire højblændinger afdækket parallelt med tagfladen. — Benhuset er fra første færd delt i to rum, begge dækket af fladbuede tøndehvælv, det søndre med vederlag i øst—vest, det nordre med vederlag i syd—nord; op mod kirkens mure er der skaffet vederlag for hvælvene på skalmure, som tillige skjuler de uregelmæssigheder, der er fremkommet i murene, da den ældre tilbygning blev nedrevet; lige over vederlagene har de to hvælv en række småhuller. Det søndre rum er det egentlige benhus, og endnu 1754 var det fyldt med ben (præsteindb.); knoglerne har kunnet indlægges gennem fire fladbuede åbninger eller lemme, to i syd og to i vest, nu tilmurede eller delvis ødelagte; i syd indgår den ene åbnings østkarm i en yngre dør; på vestmurens yderside er der mellem de to åbningers stik indskudt en lille blænding. Det nordre rum har været tilgængeligt fra kirkegården gennem en nu tilmuret dør i vest, og man har således gentaget ordningen fra den ældre tilbygning med et lille vindfang foran den oprindelig indgang til østafsnittet, døren til kapellet; ifølge præsteindberetningen 1754 havde »en del kvinder« adgang til kirken gennem denne dør.

Indskriften (fig. 7). I benhuset sidder 10 munkesten med fordybede bogsta-

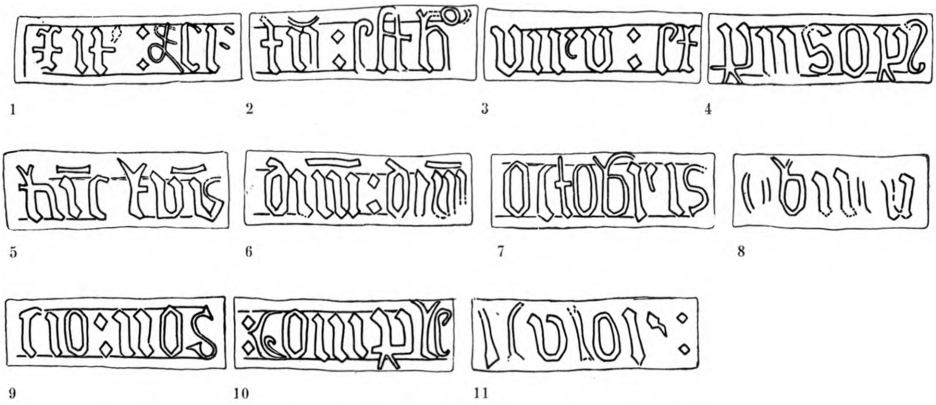

Fig. 7. Indskriftstenene på benhuset, nr. 4 i sydkapellets mur. 1:10. Tegnet efter aftryk, af El. M.

ver, og een har fundet plads i en cirkelblænding højt oppe i sydkapellets gavl. Som nævnt må det antages, at denne indskrift har været bestemt til at sættes til minde om hele østpartiets ombygning, og der er på forhånd ingen grund til at tro, at den skulde tage sigte på netop benhuset. Seks skriftsten sidder i skiftet umiddelbart under benhusets blændinger, først to sten (den første på hovedet), så — efter et mellemrum med to glatte sten — de øvrige fire; lige over den næstsidste i rækken sidder en syvende sten, hvis indskrift står på hovedet, og en ottende er anbragt under tagrenden på vestsiden, lige om hjørnet. Endelig er to sten indmuret på gavlens inderside, mens den ellevte og sidste som nævnt sidder i nabobygningens cirkelblænding. Hvad enten indskriftstenene tidligere har været indmuret i rigtig orden og rækkefølge, eller de aldrig nåede dette, så er det imidlertid givet, at de nu er indsat uden hensyn til indhold eller til, hvad der er op og ned; hertil kommer, at sikkert kun halv- eller trediedelen af indskriften er bevaret, således at man tør regne med, at resten er indmuret med skriften indad eller ligefrem kastet bort. Nogen sammenhængende mening kan man ikke få ud af de levnede sten; men det er sikkert, at indskriften har været en af de netop o. 1500 så almindelige bygningsindskrifter, som med dato og år mindedes en ombygning og dem, der har bragt denne i stand (se f.eks. Haraldsted kirke, DK. V. Sorø, p. 445 f., eller Bordesholm, Haupt VI, 141).

Bogstaverne, der må karakteriseres som frakturprægede minuskler og derfor snarest må tilhøre 1500'rnes begyndelse, er hugget i teglstenene, efter at de var brændt. I den nævnte orden kan de enkelte stens indskrifter gengives:
1) xit : ?ci- : 2) esth° 3) : et 4) piisop? 5) 6) (eller — det sidste m tvivlsomt — 7) octobris 8) under tagrenden, meget usikker læsning: obitv 9—10) i gavlens indervæg: cio: nos — comple og endelig 11) i sydkapellets cirkelblænding: ?culor.

Af dette kan sammenstilles 10 — 2 — 7 — 4 til *completu(m) est h(oc) octobris ... piis op(ibus),* d.e.?? oktober [år ????] blev dette fuldendt ... ved fromme midler[13].

Tårnets forhøjelse. 1579 var der et større murerarbejde på tårnet, 1640 skalmuredes syd- og vestsiden (rgsk.), og 1790—91 blev tårnet hovedistandsat af murermester Jacob Høf(f)ner, Haderslev (rgsk.). Dette arbejde omfattede ikke blot betydelige skalmuringer, men tillige en forhøjelse af tårnets mure med to alen og en ny tårnafdækning med fire hjørner »ligesom den hidtidige«[14]. Det er nævnt p. 478, at tårnet, der var bygget til den ældre og lave Øsby kirke, var alt for lavt til det høje, sengotiske langhus, men først efter næsten 300 års forløb lykkedes det at bedre forholdet noget. Tårnets forhøjelse blev omtrent dobbelt så stor som beregnet i overslaget og indrettet som et klokkestokværk med to falsede, fladrundbuede glamhuller til hvert verdenshjørne. Gesimsen består af hulled under kvartrundstav, adskilt af platte; det firsidede pyramidespir har opskalk og en lille, buet kvist til hver side. På tårnets vestside findes jernankre med årstallet 1791 og initialerne: C. 7 (under krone), I C (J. Cretschmer, provst), I C v M (J. S. v. Møsting, amtmand), I I (Jens Ingwersen, præst), I E og P A (Jeppe Erichsen og Peder Andersen, kirkeværger). Efter 1832 blev tårnrummet indrettet til »vestibule«[15] og en dør brudt gennem vestmuren.

†*Våbenhus*. Samtidig med at indgangen flyttedes til tårnet, blev våbenhuset nedrevet[15]; det lå foran kirkens syddør, som 1754 kaldes »den rette kirkedør« (præsteindb.), og var ifølge undersøgelseskommissionen af 1711 (rtk.) tækket med tegl; 1817 blev mure og skorstenen over taget efterset (rgsk.), hvorfor man må formode, at våbenhuset har haft en kamin.

Tagværkerne over den sengotiske bygning er oprindelige, materialet er eg, og hvert spærfag har to lag hanebånd (og nyere krydsbånd); tagværkerne er rejst, efterhånden som murene i hvert bygningsafsnit blev færdige og nummereret for hvert afsnit, 1—10, 1—(5)—1 og 14—1 (alt regnet fra øst mod vest); i nord er der benyttet øksehugne romertal og (i andet fag fra øst) enkelte bomærker, i syd tværøksestreger og huljernsromertal.

Kirken står hvidtet, og det har langhuset været lige fra opførelsen, thi den midlertidige gavl, der lukkede østafsnittet mod vest, bærer endnu rester af hvidtekalk. Hele kirken er tækket med bly, og på tagene er der flere blytækkerårstal fra forrige århundrede. 1575 omtales et stort blytækkerarbejde (rgsk.); fire murankre, med de løsrevne tal 5 1 (mod nord) og 9 3 (i syd) må referere til en reparation i 1593 eller 1653 (se rgsk. for 1591 og 1653). I 1822, da man påtænkte at genåbne østvinduet, havde kirkens øvrige vinduer blyindfattede ruder[16], som vistnok 1862 afløstes af de nuværende[17]. Kirken blev hovedrestaureret indvendig 1835[18]. I hvælvkapperne er der små blikstjerner, anskaffet 1884 og forgyldt tillige med hvælvingernes slutsten[9,7].

Hude fot.

Fig. 8. Øsby. Indre, set mod øst, før 1910.

En *vindfløj* på tårnspiret har form som et dragehoved med udstanset I H N og 1853.

INVENTAR

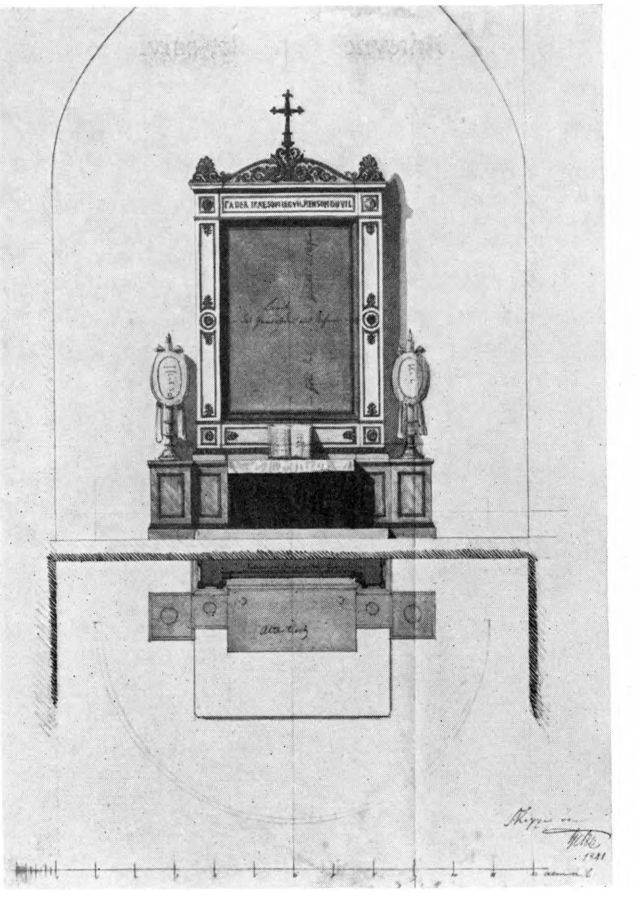
Alterbordet, af glatte brædder, leveredes 1835 af bygmester Berthelsen, Haderslev[19].

Alterklæde fra 1882[9], rødt, med guldfrynser og kors.

Altertavlen består af et stort maleri, ca. 250 × 190,5 cm, Kristus i Gethsemane, signeret Adam Müller 1836[20], indfattet i en ramme, hvortil professor Hetch 1841 gav tegning[21]. Den enkle ramme (fig. 9), der hviler på et postament med to forkrøppede sidefløje, har glatte fyldingsfelter med påsatte rosetter og akroterier; den lave volutgavl, flankeret af akroterier, krones af et kors, der skyder op mellem to symmetriske volutter. 1890 forgyldtes rammen af maler Kidde, Haderslev[9], 1937 rensedes billedet, og rammen nymaledes og forsynedes med indskrift forneden af P. Kr. Andersen.

Den tidligere **altertavle* er nu i Jegerup (Gram hrd.).

Fra en katolsk †*tavle* stammer en **Maria med barnet* (fig. 13), o. 1500, nu i Nationalmuseet. Den 132 cm høje figur, der træder på måneseglen, bærer over

N. E. 1954

Fig. 9. Øsby. Projekt 1841 af Hetsch (LA. Åbenrå) (p. 486).

det lange, lokkede hår en ret stor krone (nu uden takker eller korsblomster). Hun er iført en folderig kappe trukket op over den højre arm, hvorpå barnet sidder og med begge hænder griber efter det granatæble (næppe en vindrueklase), som Maria rækker det. Under den yngre, brogede staffering (blå kjole, rød kappe med blåt foer og gylden krone) skimtes ældre farver på kridtgrund.

Altersølv. Kalk, fra o. 1650, vistnok med bæger fra 1868, nu 24,2 cm høj. Den er af normal barokform, sekstunget med sekskantet skaft, der har bladkrans forneden, fladtrykt knop (svarende til Grarup-kalkens fra 1653 p. 445) med drevne blade inden for ophøjede rundbuer og rudebosser med versaler: I E S U S N. På en af fodtungerne et lille, støbt, nok oprindeligt krucifiks på graveret kors over kranie, på en anden et støbt relief af nadveren, fra 1868, svarende til det på vinkanden, og herunder graverede versaler: Den 13. Marts 1868; reparationen udførtes af guldsmed Johan Wilh. Nissen[22] (Bøje p. 230); på fodpladen mestermærke, versalerne GSi oval.

Disk, med graveret: Den 13. Marts 1868, ligeledes repareret af guldsmed Nissen[22]; i inventariet 1826 nævnes den lille, sølvforgyldte disk, på hvis kant der fandtes det samme stempel som på kalken[7]. *Oblatæske* 1772, cylindrisk, 10,5 cm i tvm., 5 cm høj; det hvælvede låg har en bred krave med graverede skablonagtige ornamenter og midt på et, ligeledes graveret, krucifiks samt skriveskrift: »Zu Öesbye Kirch Anno 1772«. Under bunden to ens mestermærker, C O, for Haderslevguldsmeden Claus Otzen (Bøje 1580). *Vinkande* 1868, med seks påloddede, støbte relieffer: krucifiks, korsbæring, nadver (som på kalk), dåb, opstandelse, gravlæggelse; på låget liggende lam. Graverede versaler: Til pastor Kraghs jubilæum den 13. Marts 1868. Under bunden stemplet: Nissen 13 L. (Bøje 1624). 40 cm høj.

Sygekalk, o. 1800, med rund fod, skrå fodplade, knop med spidsovalt tværsnit og herover tolvkantet skaft, udsvajende bæger. Under bunden mestermærke, versalerne MHP, for Haderslevguldsmeden Martin Hinrich Petersen (Bøje 1587), der fik borgerskab 1784, død 1824. *Disk* med graveret cirkelkors og samme mestermærke, dog med store skønskriftsbogstaver (Bøje 1589). *Oblatæske,* trind, flad og glat, med samme stempel som disken. *Vinflaske* af slebent glas. Samtidige futteraler af skindbetrukket pap.

Alterstager, tre par. 1) Gotiske, kun 27 cm høje, med profileret fod- og lyseskål og cylinderskaft med tre ringe; på lyseskålen spor efter tre lysepiber. 2) Skænket 1748, svarende til bl.a. Vilstrups fra 1747 (p. 384), med karnisagtig fodskål, hvælvet lyseskål og slankt skaft med henholdsvis to og tre kugleled om en større midtkugle. På foden indprikket skriveskrift: »Eüsbü Kirch 1748«. 36 cm høje. 3) Ganske svarende til Fjelstrups fra 1767 (p. 308), med indslåede versaler: »Øyesbye A° 1762«, antagelig de »Licht Kertzen«, der 1761 anskaffedes for 57 mk. (rgsk.). 45,5 cm høje.

* *Røgelsekar* (fig. 10), romansk, af malm, 14,5 cm højt. Det har lav, konisk fod med fodring, rund, glat ildskål og rundt låg hvori tresidede samt runde, korsstillede røghuller; på toppen en lille lanterne. I de fire sæt bæreøskener (hvoraf alle skålens er fornyede i gammel tid) sidder jernstænger fastgjort i en stor, rund messingplade fra nyere tid; på dennes underside graveret et træ og indskriften »Øysbøy Sogen«. Ophængt i en øsken. Nu i Nationalmuseet, nr. D. 11320.

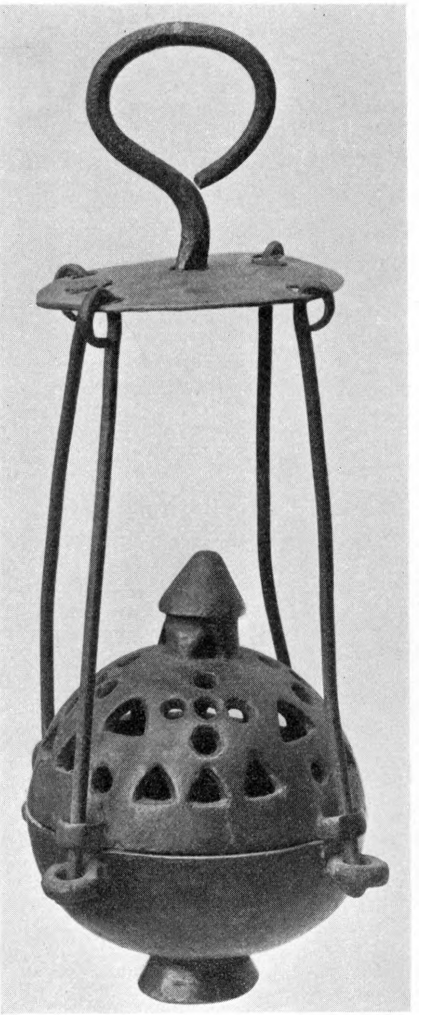
†*Brudesmykke*. Under præstens accidentia opføres 1826[7]: Betaling for brudesmykket »hvad enten dette kræves eller ikke« 1 dl. cour.[23].

Døbefont, romansk, af granit, hørende til Haderslev-gruppen (sml. bl.a. Bjerning p. 322 og Vilstrup p. 386). Den har den almindelige bølgeranke om kummen, 86 cm i tvm., skarpe hjørneknopper og plantemotiver i fodfelterne omtrent svarende til Grarups (p. 447), tre treblade, samt et lille træ. 86 cm høj (Mackeprang: Døbefonte p. 328 ff.). 1754 stod fonten »under tårnet nederst i kirken« (præsteindb.); en tid var den kasseret til fordel for en nyere †*sand-*

stensfont. Pastor Kragh skriver mellem 1850 og 1881, at den gamle granitfont for omtrent 20 år siden er blevet ombyttet med en ny, finere af sandsten[24], der ifølge tilføjelser i Haupts håndeksemplar p. 340 f. skal have svaret til Åstrups fra 1818 (p. 532); den maledes 1869[21]. Endnu o. 1890 nævnes granitfonten blandt ubrugelige sager[7], men kort tid efter blev den atter taget i brug.

Dåbsfad (fig. 11) af sølv, anskaffet 1838[18], af form som en frugtskål. Selve skålen hviler på en krans af symmetriske akantusblade, der atter bæres af en karnisformet fodring med tre kugleben. Under bunden fire stempler: Haderslev bymærke (broen) samt tre ens ovaler, hvori skriveskrift: »Petersen« for guldsmed Wolfgang Petersen (Bøje p. 229). 17,2 cm høj, 16,3 cm i tvm. I inventariet 1826 omtales et †*kobberdåbs fad* med afslidt fortinning[7].

Korbuekrucifiks (fig. 12), sengotisk, sidste halvdel af 1400'rne. Figuren, der hænger i næsten vandret strakte arme, er især karakteristisk ved den voldsomt hvælvede brystkasse med fremtrædende ribben. Hovedet, der har turbanagtig tornekrone, hælder let mod højre, øjnene er lukkede, mundvigene nedadvendte; fuldskægget er kort. Det lille lændeklæde har skarpe folder og hængeflig midtfor og på højre side; skinnebenene er skarpt skårne, fødderne, med kraftigt fremhævet hudfold for naglen, krydslagte. Krucifikset nystafferedes 1937 af P. Kr. Andersen, da den middelalderlige staffering var forsvundet og et farvelag svarende til prædikestolens fra 1706 vanskeligt at fremdrage. Figuren har nu bleg hudfarve, tornekronen er grøn, skægget brunt, lændeklædet hvidt med guldkanter, evangelistmærkerne med forsølvede vinger, alt i smag med 1706-

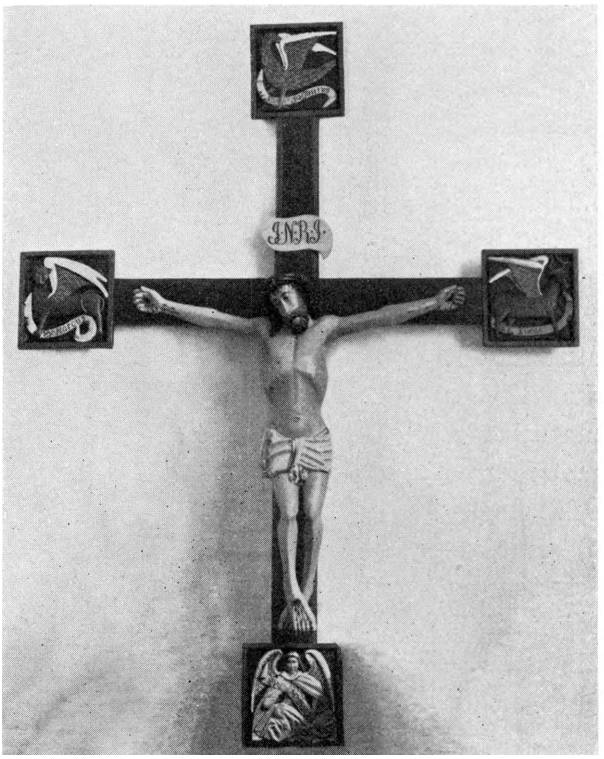
N. E. 1955

Fig. 10. Øsby. *Røgelsekar (p. 488).

E. M. 1952

Fig. 11. Øsby. Dåbsfad 1838 (p. 489).

E. M. 1952

N. K. 1955

Fig. 12—13. Øsby. Korbuekrucifiks (p. 489). *Mariafigur (p. 486).

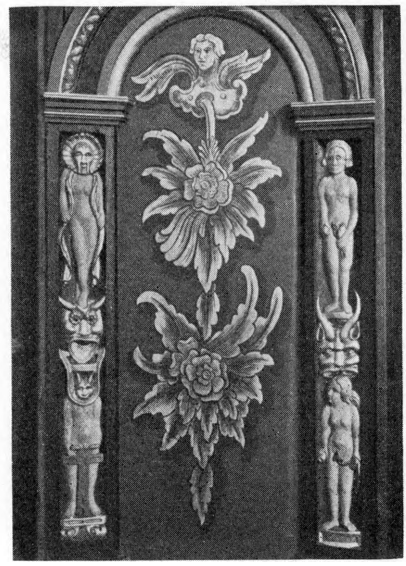
stafferingen; korset er brunt med røde kanter. Da det nederste evangelistfelt blev taget af, fandtes under det rester af middelalderlig staffering på den lodrette korsarm: grønt med røde kanter.

Korstræets arme, der er ret smalle og med glat overflade, ender i kvadratiske felter med evangelisttegn, der for tværarmens vedkommende vender ryggen til Kristusfiguren. Den lodrette korsarm har været længere, og ved istandsættelsen 1937 konstateredes, at pladen forneden var sømmet direkte på korsarmen; nu er den tappet i.

Prædikestol (fig. 14—15), fra 1559, et af landets tidligste og bedst skårne renæssancearbejder. Den består af fem fag, med rundbuede arkader i storfelterne. Bueslaget har glat bund mellem to kraftigt fremspringende profillister, af hvilke den ydre på indersiden er dekoreret med en akantusbladrække, i feltet nærmest væggen dog med fordybede tværstreger. Pilastrene (hvis kapitæler og baser er fornyede) fyldes i de to felter nærmest opgangen af helt italiensk virkende montanter med vaseagtige led, og i feltet over baserne findes her skåret: Anno — 1 ix — 1559; i fjerde felt er der blade og frugtbundter på baggrund af kartoucheflige og øverst med to dyre- eller troldemasker. I en af kartouchefligene indskåret: 59. Midtfeltet, eller tredie felt, har fire småfigurer

P. Kr. Andersen 1937

E. M. 1952

Fig. 14—15. Prædikestol 1559 og detail (p. 490 f.).

i pilasterfyldingerne, mod syd Adam og Eva adskilt af et hornet, gabende hoved, hvorpå Adam står (under Eva skåret 1559), mod nord fanden og hans »oldemor« (fig. 15); i alt fald er den øverste figur en kvinde, og efter ansigtet at dømme, ikke af den gode slags; også disse figurer adskilles af et hornet hoved. Det femte felt, der vender mod væggen og i det hele er det simpleste, nøjes med ruder og tværstreger i pilastrene. De lire felter har englehoveder i de øvre hjørner, vægfeltet akantus. Storfelterne adskilles af hjørnebøjede fyldinger, og foran dem står kraftige, men slanke korintiske søjler med prydbælter, der vokser op af akantusblade. Postamentet er i forhold til gesimsen ret højt og har i felterne pålagte lister om et lille rektangelfelt, mens fremspringene har dybe fyldinger med smukke akantusmotiver, eet sted endende i dyre-, et andet i barnehoved. Gesimsleddene er dekoreret med tandsnit, kugle-, perle- og æggestav. Kronlisten er ny. Stolen afsluttes forneden med en lav, svungen baldakin, der er omgivet af flade bøjler, hvis sider har skårne tværstreger. Opgang fra 1937 delvis efter panelet i Halk (p. 470).

Himlen er fra 1621, hvilket årstal samt »C. 4« og »F. 4« ifølge præsteindberetningen 1747 fandtes »på overdelen«; den har svaret til Åstrups fra samme år (p. 534), men topstykkerne er forsvundne og gesimsen fornyet. På undersiden har den fire græske kors omkring en ottekantet polygon med dobbeltroset.

Stol og himmel står nu med en staffering hovedsagelig fra 1706, brun bund med enkeltheder i guld, sølv og rødt, bladene grønt laserede. I storfelterne er dog på blå bund to store blomster ophængt under hinanden i rocailleornament, som opad går over i et englehoved; denne smukke, med grønt laserede sølv-

dekoration fra o. 1750 fandtes kun i felt eet og fem under indsatte træplader og er nu kopieret i de øvrige felter ved restaureringen 1937.

Fra den ældste, meget sparsomme staffering, hvoraf kun lidt smalteblåt og muligvis lidt guld konstateredes, stammer også indskriften, med versaler, i frisen: »2. Tim. 4,2. Predike ordet, holt ved, hvad helder det er i ret tid elder i wtid«; initialerne i postamentfelterne er fra 1706: »MISPP (magister Josua Schwartz præpositus (provst, generalsuperintendent)) HABP[25] + MMStPP (magister Michael Stichelius præpositus) — IRP GR (Jens Ravn pastor, og hustru Gertrud Ravn), (i opgangsfeltet) 1706«. Foruden disse tre stafferinger havde stolen en maling fra 1800'rne: gråt, ægte forgyldning og marmorering i storfelterne.

Stolestaderne stammer fra 1910, leveret af N. Jürgensen, Haderslev[9]. 1835 sluttedes kontrakt med tømrermester Berthelsen, Haderslev, om nye †*stole* efter tegning af B.-I. Meyer[19].

Øreklapstol, nyere, skindbetrukket, og to *stole,* alle fra 1700'rne, i kor og sakristi (sml. fig. 16).

»Et par gamle †*munkestole*« fandtes 1775 ifølge Abildgaard i koret[26].

Skrivepult (fig. 16), 1700'rne, bestående af et skab under to skuffer, og herover den egentlige pult, et svagt skrånende brædt flankeret af 15 cm høje lister med gennembrudt barokbølgeranke og bagtil begrænset af et skråtstillet brædt. De gamle skuffelåse og den tilhørende nøgle er bevaret, men intet originalt låseblik. Brunt og grøngråt malet. I sakristiet.

Et †*pulpitur* på fire fag tværs over kirken omtales 1711 (rtk.).

Orgel. 1822 foreligger et kontraktudkast med Marcussen i Åbenrå om et nyt orgel[16], men det leveres først 1827, da maler Häger i Haderslev maler det nye orgels façade med bronze og guld (rgsk.). 1941 hovedrepareredes værket ved Marcussen og son (Chronik). Façaden er i smuk, ren empire; over et højt postament med fremspring står fire kannelerede, joniske pilastre omkring pibefelterne. Over gesimsen krones orglet af et topstykke, flankeret af sidestykker med svagt buet gesims, alle fyldt med de mindre piber. Topstykket afsluttes af en trekantgavl med solstråler. Det enkle pulpitur, med gitterbrystværn, hviler på firkantede jernstænger. Staffering fra 1937, delvis på gammelt grundlag: grå postamentfremspring, blå marmorering i felterne, hvide pilastre med guldkapitæler. Orgelpiberne, der konfiskeredes 1917[9], fornyedes 1923 (Chronik).

Pengeblok, med indskåret »Anno 1789 CF: I R« nederst på en af siderne, der i øvrigt er tæt beslået med store, flettede jernbånd.

Klingpung med forsølvet messingring og -klokke, rød, skindforet filtpose med guldagramaner og frynser, sort drejet skaft. På ringen indprikket: C (ell. G?) MS Øesbye Kere CIS 1782«. Endnu i brug i mands minde. I sakristiet.

1868 ansøgte kirken om to tavler til *series pastorum*[22]. De to enkle, sort-

malede tavler med hvid skriveskrift hænger i koret på hver side af en mindre tavle med en fortegnelse over »Diaconer eller ordinerede Degne« i alt fire, idet diaconatet gik ind 1724.

Tårnuret, med tre skiver, er fra 1923. Dets †forgænger var lavet af urmager Green i Åbenrå 1792 (rgsk.).

Klokke, 1791, støbt af H. C. Gamst, København. »Jeg er støbt for Øesbye kirkes regning i aaret 1791, da C. 7. var konge, kammerherre V. Møsting amtmand, I. Cretschmer provst, I. Engversen pastor, Peder Andersen og Jeppe Erichsen jurator, af H. C. Gamst i Kiøb: havn«. Frise mellem modvendte blade og på slagringen enkelt række af opadvendende blade. Tvm. 125 cm. †*Klokke.* 1723 omstøbte Johann Asmussen, Husum, en gammel klokke, der vejede 1101 pd.; den nyes vægt var 1221 pd.[27]. Den bar en indskrift i to linier: »H. Arendt Fischer. Præpositus. H. Jens Raben. Pastor. Jurati. Hans[28] Gregersen. Andres Hansen. Johan Asmussen me fecit. Husum. Anno 1723« (»J. A. gjorde mig«) (præsteindb. 1747).

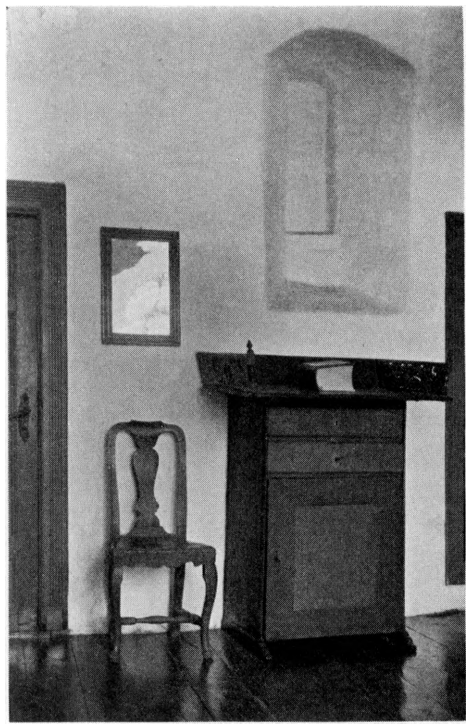
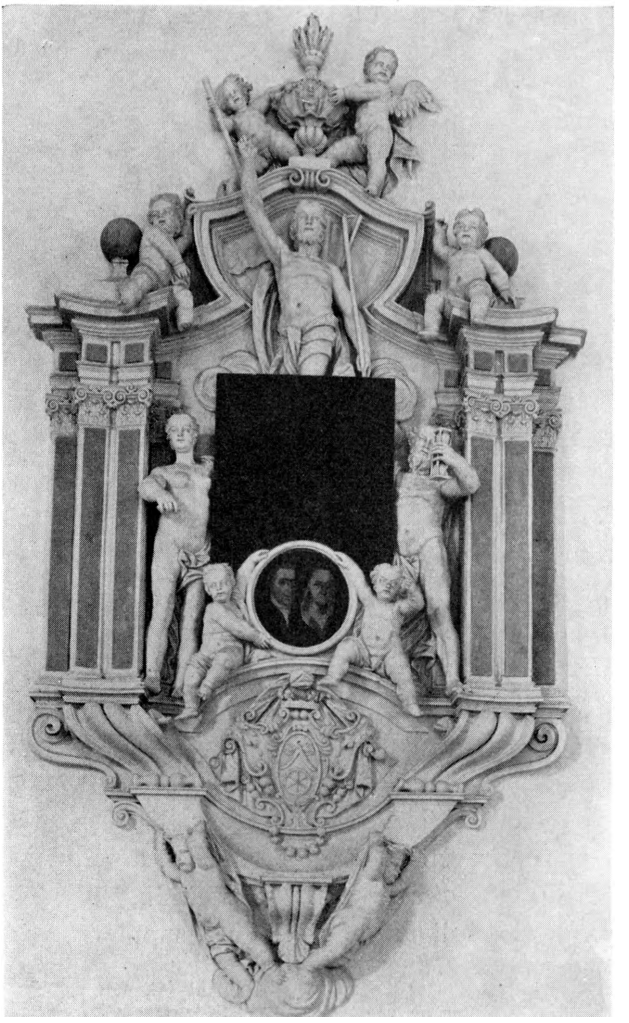

Fig. 16. Øsby. Skrivepult (p. 492).

Ældre *klokkestol* af eg (muligvis ændret 1791), suppleret med fyr 1878[9].

GRAVMINDER

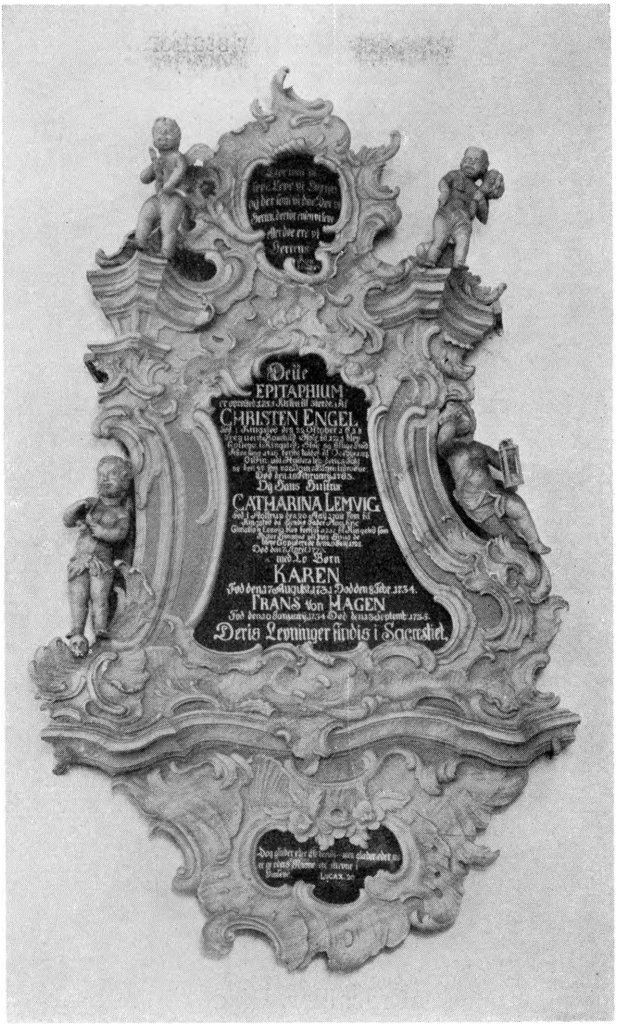
Epitafier. 1) (Fig. 17) 1729. Simon Bertelsen til Sparrelund og hustru. »Kirken til Prydelse og den sal. Mand Simon Bertelsen fordum frie besidder paa Sparrelund, fød om Sct. Martini A° 1637 og død den 19. Oct. A° 1727, med sin sal. hustrue Kirstine Simonsens, fød den 14. Jun. A° 1650 og død den 15. Oct. A° 1727, hvilcke hve(!) levet et kierligt ægteskab i 62 aar og efterlatt sig fire børn, neml. Sara Holstes, som er: hr. Paul Matthiæ Holstes vel. merit. Past, til Widsted Meenighed hans hustrue, Bertel Simonsen, kongl. Maj. Skovrider i hvidding og Rangstrup herreder, Andreas Simonsen, kongl. Maj. Kriegs- og Land-Commis. saa og huusfoged i Hadersleb Ambt og Hans Simonsen, kongl. Maj. Justitz Raad og Ambtmand over Assens og Hindsgauls ambter saa og over Rytter Districtet i Fyhn til Efterminde opretted af bemeldte Hans Si-

Hude fot.

Fig. 17. Øsby. Epitaf 1729, udført af C. E. Brenno, over Simon Bertelsen, død 1727, og hustru Kirstine Simonsens, død 1727 (p. 493).

monsen A° 1729«. Det veludførte epitaf, nu hist og her revnet og med løse enkeltheder, er af stuk, og dets mester er den indvandrede italiener Carlo Enrico Brenno[29], fra hvis hånd også andre epitafier er kendt; således lindes et fra 1727 i S. Hans kirke i Odense over admiral Frederik Gedde, der i mange detailler svarer til Øsby-epitafiet. Storstykket, hvis gesims udvider sig i en muslingformet gavl, flankeres af koblede korintiske pilastre; den kvadratiske, sorte indskrifttavle med gylden kursiv danner midtpunktet i en gruppe af frie figurer: over tavlen Kristus med sejrsfanen (øverste del af fanestangen og det meste af figurens højre hånd mangler), til siderne to figurer som holder tavlen, en nøgen, fuldskægget mand med timeglas (tiden) og en ligeledes nøgen kvinde,

Hude fot.

Fig. 18. Øsby. Epitaf 1755, over Christen Engel, død 1763, og hustru Catharina Lemvig, død 1773 (p. 496).

som i sin fremstrakte højre har holdt et nu forsvundet attribut, en slange der bider sig selv i halen. Under indskrifttavlen er et maleri på laured, brystbilleder af de afdøde, i cirkulær ramme, der dels holdes af to putti, dels støttes af postamentgesimsen, der også danner sæde for de to putti. Hængestykket indeholder i et spidsovalt felt Simon Bertelsens kronede våben på baggrund af draperi, og herunder afsluttes epitafiet af en stor volut over en skyformation, hvorfra to småbørn med et klæde i de oprakte hænder svæver hver til sin side. På pilastrenes gesimser, der springer frem for storstykkets, er der store kugler og putti, medens småengle holder en brændende vase på topstykket. 1835 rensede og marmorerede maler Häger epitafiet[18]. Materialet står nu hvidt, svagt mar-

K. Uldall 1916

Fig. 19. Øsby. Tegning o. 1766 til gravsten nr. 3 (p. 497). 1 Erholm arkiv.

moreret; kun pilastrenes »spejle« og kuglerne er stafferet som blåflammet marmor. (Sml. gravsten nr. 3 og †begravelse). På skibets nordvæg.

2) (Fig. 18). Sat 1755 »Kirken til zierde« af Christen Engel, født i Ringsted 22. okt. 1688, frekventerede Roskilde skole til 1711, blev »Collega i Ringsted Skole og tillige Præd. Aftensang« 1716, derfra kaldet til Øesbye 1727, ordineret i Haderslev 23. juli og præsenteret d. 27. »som var Dom(inica) 7 P(ost) Trini(tatis)«. <Død 19. febr. 1763>. Og hustru, Catharina Lemvig, født i Moltrup 20. maj 1708, kom til Ringsted, da hendes fader, mag. Eric Christian Lemvig blev forflyttet hertil 1717 som pastor primarius, »udi hvis Huus de bleve copulerede den 29. July 1728«. <Død 7. april 1773> — med to børn, Karen, født 17. aug. 1731, død 8. febr. 1734, og Frans von Flagen, født 10. jan. 1734, død 13. sept. 1735. »Deris Levninger findis i Sacrestiet«. I præsteindberetningen 1754 skrev pastor Engel om sit eget epitaf: »Med første bliver et epitafium af bildhuggerarbejd opsat over sakristidøren lige for alteret ..,«[30]. Det lille, snedkrede rokokoepitaf med uregelmæssigt storfelt (hvori gravskriften med fraktur, navnene med versaler), øverst og nederst begrænset af rocailleornamenter, har svajknækket over- og undergesims brudt af ornamentikken; top- og hængestykke omgives helt af rocailler. På den øvre gesims står to engle med krans og overflødighedshorn, mens storfeltet flankeres af putti med forkrænkelighedssymboler (timeglas samt kridtpibe hvormed blæses sæbebobler). I top- og hængestykkets felter gylden fraktur: Rom. 14,8: Dersom vi leve etc. og Luc. 10,20: Dog glæder eder icke derudi etc. Epitafiet, hvis oprindelige staffering blev fremdraget 1937 under to lag grå farve med marmorering, står nu i blå og hvidgrå toner med marmorering på profilerne, gesimser og skrifter sorte. (Sml. gravsten nr. 4). På skibets nordvæg.

Malerier. 1) (Fig. 20) 1710, af »Jens Ravn, Præst i Øsby 1688 til 1724« (som en senere tilføjelse nederst på maleriet lyder) og hans hustru Gertrud Ravn. Den oprindelige indskrift på rammen var ifølge præsteindberetningen 1747 kun: »Gud og Kirken til ære opsat 1710«. De udmærkede portrætter viser præsten i embedsdragt med to-snippet krave og kalot og hans hustru i sort kjole med halsblonde og kappe på hovedet. Ved hans hoved står oprindelig skrift:

Ætat(is) 54, mellem dem Anno 1710, ved hendes Ætat(is) 56. Brystbilleder, olie på træ, oval, ca. 68 × 53 cm, tidligere i bombastisk ramme, nu i profileret guldramme. 1747 hang det »paa den nørre side, lidet fra alteret« (præsteindb.), nu på skibets nordvæg.

E. M. 1952

Fig. 20. Maleri 1710 af sognepræst Jens Ravn og hustru, Gretrud (p. 496).

2) O. 1881, af Peter Kragh, præst ved Øsby kirke 1850—81. Olie på lærred, ca. 70 × 58 cm; tidligere i nygotisk ramme, nu i profileret guldramme. På skibets nordvæg.

Gravsten. 1) (Fig. 21), romansk, af granit, 173 × 55—51 cm, stumpvinklet foroven. Den ejendommelige fordeling af ornamenterne kunne tyde på, at der er tale om en dobbeltgravsten, thi fladens to par modvendte arkader skilles af et kors (latinsk, men med trapezformede arme), der mod al sædvane går på tværs af stenen. I tårnets nordre fundament og tykt oversmurt med tjære.

2) (Fig. 22), romansk, af grovkornet, sortblå granit, 188 × 63—40 cm, foroven skævt stumpvinklet. Fladen optages af et latinsk kors hvorunder liljeagtig plante, hvis stængel og rod danner et tilsvarende kors plantet i en lille, pyramideformet golgathahøj. Langs stenens lodrette sider løber en bølgeranke, hvis udformning svarer til dem, der findes på Haderslev-værkstedets fonte som f.eks. Fjelstrup (p. 308) (Mackeprang: Døbefonte p. 332). Langs hovedkorsets korsstav og delt af den vandrette korsarm står indhuggede majuskler, en indskrift som antagelig skal læses: »Thora«; a'et er dog usikkert, da der ikke er nogen tværstreg, eller linierne ikke synes at løbe sammen foroven. Det er tvivlsomt, om afskalningen i fortsættelse af det omtalte ord har fjernet nogle bogstaver. Indmuret i tårnrummet.

3) (Fig. 19) 1766. »Her Simon Bertelsen Kiestina Simons lig(g)e | og Bertel Simonsen hos sin for ælde bigge (ɔ: begge) | de hviler da nu saa at deres støv og been | ey røres mere maa herunder denne ste(e)n | nu har Hans Simonsen den samme lagt til ære | og Andres Simonsen for sine fædre kiære | som du o læser seer, naar du dig vender om. 1766«. Brunrød kalksten, ca. 190 × 137—131 cm. Et buetunget felt med versalindskriften: »En anden krone himmelen har der henlagt familien«, afsluttet af en krone, der holdes af to kjortelklædte engle, smykker den øverste del af stenen; herunder gravskriften, ligeledes med ver-

Fig. 21. Øsby. Romansk Gravsten (p. 497). K. M. 1937

saler, omgivet af en akantusramme, der foroven flankerer en siddende engel, forneden familien Simonsens våben. (Sml. epitaf nr. 1 samt †begravelse). Indmuret i tårnrummet, men må oprindelig, som det fremgår af indskriften, have ligget neden for epitafiet.

4) O. 1773. Christen Engel, født i Ringsted 22. okt. 1688, kaldet til sognepræst for Øesbye menighed 1727, død 19. febr. 1763, og hustru Catharina Lemvig, født i Moltrup 20. maj 1708, kom til Ringsted 1717, da hendes far, mag. Lemvig blev forflyttet derhen som sognepræst; hun døde 7. april 1773. Desuden deres to børn, Karen Engel, født 17. aug. 1731, død 8. febr. 1734, og Frantz von Hagen Engel, født 10. jan. 1734, død 13. sept. 1735. Kalksten, med tværriflet kant, ca. 208 × 125 cm. Skriftfeltet, med fordybet kursiv, er i hjørnerne aftunget for at give plads for cirkler med gudslam og englebarn med dødssymboler; mellem cirklerne foroven akantusranke, forneden båndslyng. (Sml. epitaf nr. 2). Stenen er indfattet i en kanneleret træramme og indmuret i sakristiet.

5) O. 1814. Konsistorialråd Jens Ingversen, valgt 1755 til Neukirchen, kaldet 1765 til Øesby, blev i sit embede »jubellærer«, var præst over 56 år, døde 1814 i sin alders 88 år, og hustru Birgitta Christina, født Eichel, død 1811 i sin alders 78 år. Kalksten, ca. 205 × 123 cm, hvis indskrift, med reliefkursiv, navnene med store skønskriftsbogstaver, dækker næsten hele fladen; i hjørnerne cirkler med evangelistsymboler. Indfattet i ramme som nr. 4 og indmuret i sakristiet.

†*Gravsten.* Ifølge Pontoppidans Danske Atlas (VII, 140) fandtes på kirkegulvet en del ligsten, hvoriblandt: 1) over Lorentz Hansen til Vestergaard, død 1611, og hustru Ellen, død 1619. 2) »Præsten Hans Gerdes [Hans Gertsen], død 1688« [han døde i virkeligheden 1714][31], og hustru.

†*Begravelse.* 1783 søgte kammerjunker de Cederfeld Simonsen om tilladelse

E. M. 1952

Fig. 22. Øsby. Romansk gravsten (p. 497).

til at lade sin begravelse i kirken indhegne med et stakitværk[14]. (Sml. epitaf nr. 1 og gravsten nr. 3 samt p. 185).

En *mindesten,* fra 1920, over verdenskrigens faldne, lindes på kirkegården.

KILDER OG HENVISNINGER

L A. Åbenrå. Haderslev provstearkiv: kirkeregnskabsbøger for Øsby 1564—1847 *(rgsk.).* — Sager ang. de enkelte sogne, Øsby 1613—1920. — Acta betr. Prediger u. Gemeinde, Øsby 1889- 1919. — Haderslev provstis fælles kirkekasse: regnskaber med bilag 1800—47. — Øsby præstearkiv: Bcl. Protokol over ind- og udgåede skrivelser 1819—76. — Sager til aktfortegnelsen II 10. Kirkelige bygningssager 1737—1921. — Visitatorialsager, slesvigske registratur nr. 49. Kirche zu Oesby 1779—1834. — Se i øvrigt arkivalier for Haderslev provsti i almindelighed p.28. Chronik o. 1890 ff. (ved embedet).

Præsteindberetning til Thurah 1747 og 1754. — Kirkeklokkecirkulære af 1918 (NM). — Museumsindberetninger af S. A. Claudi-Hansen 1910 (bygning) og P. Kr. Andersen 1937 (inventar og epitafier). — Undersøgelse og beskrivelse ved Elna Moller, Erik Moltke og Vibeke Michelsen 1952.

Haupt I, 369 ff. — Fr. Rudbeck: Øsby Kirke, i Sønderjydsk Maanedsskrift, 1930—31, p. 129 ff.

[1] Acta pontificum danica V, 204, 2. marts 1498. [2] Repertorium II nr. 2884, 25. febr. 1370. [3] Matthiessen nr. 6. [4] Smst. nr. 9. [5] Smst. nr. 34 og 36. [6] Dansk Folkemindesamling. 23 Rudbeck, 29/6 22. [7] Provstearkiv: sager ang. de enkelte sogne 1613—1920. [8] Fælles kirkekasse: sager vedr. ombygn. etc. 1800—96. [9] Fælles kirkekasse: rgsk. med bilag 1870—1924. [10] De noget uklare trappeforhold har været årsag til den forkerte antagelse, at kapellet tidligere skulle have haft to etager ligesom kapellet på sydsiden af koret ved Haderslev Vor Frue p. 91 f. (sml. Trap IX, 120). Alene den uregelmæssige måde, hvorpå sydsiden af muren mellem kor og kapel fremtræder over kapelhvælvingen, viser, at alt, hvad der ligger over hvælvingen, altid har været tagrum. Over kapelarkaden er den nævnte mur af kampesten, men lidt under kapellets murkrone skifter materialet til munkesten, og samtidig forøges murtykkelsen på den østre halvdel (formidlet gennem halvandet udkraget fladbuestik); dette mærkelige arrangement skyldes, at korets sydøsthjørne ikke er blevet afsat helt rigtigt i forhold til det romanske skibs sydøsthjorne, og fejlen måtte derefter udlignes ved, at man lod korets

sydmur spidse til mod vest. [11] I præsteindberetningen 1754 siges, at døren er ubrugelig nu, og ingen kan huske, at den har været i brug. [12] Kai Uldall: Henhus og Benkiste, i Fra Nationalmuseets Arbejdsmark, 1950, p. 169 ff. [13] Ordene på nr. 5 må, når forkortelsesstregerne i overensstemmelse med deres sædvanlige brug regnes for n. læses *hinc funis,* men da dette ikke synes at give mening, kan man måske, som foreslået af kolleger, Tage E. Christiansen og Johan Jørgensen, læse *funeris* eller *funeralis,* [14] Amtsvisitatorialsager: diverse udtagne sager etc. [15] Generalsuperintendentens arkiv. Visitatsberetninger etc. 1796—1883. [16] Visitatorialsager, nr. 49, 1779—1834. [17] Fælles kirkekasse: rgsk. 1833—71. [18] Fælles kirkekasse: rgsk. med bilag 1800—47.

— Regnskaberne for 1827 omtaler en kontrakt med tømrermester Bertelsen og snedker Henningsen angående »Erbauung eines neuen Chors« for 437 dlr.; det må være dette arbejde, Haupt (p. 369) og Trap (IX, 120) hentyder til som uheldige, men nu findes ingen spor heraf. [19] Fælles kirkekasse: rgsk. med bilag 1800—47 . [20] Indberetning efter en rensning af maleriet 1937 ved P. Kr. Andersen. [21] LA. Åbenrå. Uordnede kirkeregnskabssager. [22] Præstearkiv: Bcl. Protokol over ind- og udgåede skrivelser 1819—76. [23] I sognepræstens indberetning af 27. aug. 1868 til generalsuperintendenten hedder det: »Besvangrede bruge det sædvanlige brudesmykke« (note 15 ovfr.). [24] Se note 22. Indføjelser med pastor Kraghs hånd bag i protokollen. [25] Muligvis hr. Andreas Bramsen, sognepræst 1608—56; denne kan have foranlediget en staffering, evt. ved himlens ophængning 1621, og man har da 1706 måske villet bibeholde navnet fra den tidligere opmaling. [26] Dagbogen p. 119. [27] Notits uden kildeangivelse i Carsten Petersens arkiv. [28] I Chr. Engels indberetn. 1747 står som note hertil: »I steden for Hans skulle der stået Claus«. [29] Sml. Victor P. Christensen, i Kunstmuseets Aarsskrift II, 1915, p. 127. [30] Sml. Carsten Petersen, i Sønderjydske Aarbøger, 1931, p. 261. [31] O. F. Arends: Gejstligheden i Slesvig og Holsten, 1932, I, 277.

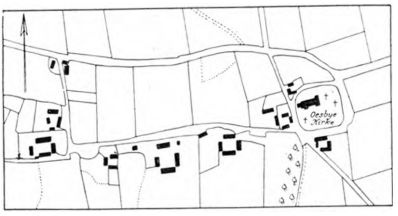

Fig. 23. Øsby. 1789.